

Turkse arbeider in het Gentse slachthuis (foto Lieve Colruyt)

Minder-heden of beter verleden? Turkse migratie in eigen beeldvorming.

*Robin Mertens, licentiaat Moderne Geschiedenis en gediplomeerde
in de Aanvullende Studie in Internationale Politiek*

Het migrantenvraagstuk is niet meer uit onze berichtgeving weg te denken. Er wordt heel wat gepubliceerd rond migranten; er worden lezingen gegeven en debatten over hen gehouden. Kortom, er wordt veel 'over' migranten en heel weinig 'door' migranten gepraat en geschreven. Voor mijn eindverhandeling in de Geschiedenis ben ik zelf de straat opgetrokken en heb ik, met bemiddeling van een tolk, tientallen interviews afgenomen van Turken. Hoewel het minderhedenperspectief overal wordt aangemoedigd maken maar weinig onderzoekers gebruik van deze benadering in hun studie. Dit artikel beoogt geenszins volledigheid, maar wil vooral een idee geven van de manier waarop de eerste generatie Turken zelf hun aankomst en integratie in Gent ervaren hebben.

Turkse migratie naar Gent

De keuzes die we maken, als individu of als groep, kunnen op verschillende manieren verklaard worden. Zelden worden ze gemaakt op basis van één enkele, goed gedefiniëerde reden, gewoonlijk zijn ze het resultaat van verschillende motiveringen samen en rechtvaardigen we wat we doen al naargelang met wie we praten en naar welke gelegenheid we ons richten. Wanneer een onderzoeker een hypothese wil bewijzen, dan doet hij een beroep op één of meerdere van die onderliggende motiveringen. Zijn verklaring mag dan gedeeltelijk waar zijn, toch blijft ze slechts één onder vele. Mogelijke verklaringen, antwoorden, bewijzen, kunnen bijgevolg op verschillende manieren geïn-

terpreteerd worden al naargelang het verhaal dat we willen brengen. Sommige van deze verklaringen hebben betrekking op het individu, andere dan weer op de groep waartoe we behoren. Er bestaan dus verschillende versies van éénzelfde realiteit en de relatie tussen deze versies is gewoonlijk zeer complex. Een dergelijke verscheidenheid moet men in het achterhoofd houden bij het beeld dat ik wil geven van de Turkse migratie naar Gent.

Doorgaans spreken studies over dé Turkse gemeenschap in Gent alsof deze één homogeen geheel zou vormen. In dit artikel wordt wel een onderscheid tussen de verschillende herkomstregio's gemaakt, maar ook die nuancering is nog te algemeen. Naast verschillen in herkomstregio kan men ook een socio-economische opdeling maken, of een opdeling in onderwijsniveaus, in ideologische groepen, in religieuze voorkeuren of een combinatie daarvan.

Een arbeidsmigratie?

De Turkse migratie naar België, tussen 1964 en 1974, valt ongetwijfeld te typeren als een arbeidsmigratie. De drieëntwintig interviews die ik in dat verband met Turken van de eerste generatie had, bevestigen een feit dat al geruime tijd bekend was. Alle respondenten kwamen in de eerste plaats naar België omdat ze hier meer en beter betaald werk hoopten te vinden. De onderliggende motieven waren echter genuanceerder: naast louter economische waren ook sociale motieven doorslaggevend. Het argument dat ze hun kinderen een betere scholing wensten te geven, werd in dit verband vaak gehoord. Prestatiedrang binnen de eigen gemeenschap vormde soms een belangrijk motief.

Emigratie was ook een familiale beslissing. De meeste Turken waren op het moment van hun migratie getrouwd en lieten binnen het eerste jaar hun gezin overkomen. Kleinere casestudies toonden aan dat migratie voor de betrokken familieleden een erg delicate aangelegenheid was. Ook werd de beslissing om te emigreren met de steun van de achterblijvers genomen.

Vele Turkse migranten keerden elke zomer terug naar Turkije, vaak in dure wagens en met mooie geschenken, wat wellicht voor de 'achterblijvers' één stimulans was om ook naar het buitenland te vertrekken. Migratie was aanvankelijk ook tijdelijk, de meeste respondenten kwamen naar België om een paar jaar goed geld te verdienen en dan terug te keren. Naarmate ze langer in België verbleven, verlegden ze hun wensen. Bovendien was in hun afwezigheid ook het leven in Turkije duurder geworden. Na verloop van tijd kwamen velen in een situatie dat ze al te lang in België verbleven om nog zonder moeilijkheden naar Turkije terug te keren:

"Het probleem was dat ik genoeg geld wou verdienen. Uiteindelijk ben ik gebleven omdat ik een huis wou kopen. Dan wou ik een auto. Dan wou ik meubels om in mijn huis te zetten. Toen ik dat allemaal had waren mijn kinderen hier opgegroeid en kon ik nog moeilijk teruggaan."

De migratiemotieven kunnen ook gekoppeld worden aan de verschillende herkomstregio's. De kustgebieden van de Middellandse en Egeïsche Zee zijn in België nauwelijks vertegenwoordigd; uit West-Turkije zijn relatief weinig migranten vertrokken. De zuidelijke en de zuidoostelijke provincies kenden evenmin veel emigratie, al moet wel worden vermeld dat met de Koerdische politieke vluchtelingen geen rekening werd gehouden. De Turkse migranten in België zijn in hoofdzaak afkomstig uit de Anatolische provincies, een lange band die loopt van Denizli in het westen, tot aan Kars, aan de grens met Iran in het oosten. De provincie Afyon vormt daarbij het hart van de Turkse emigratie. Afyon is meer dan twintigmaal overtegenwoordigd en voor de periode 1970-1973 zelfs dertigmaal. De streek is verantwoordelijk voor meer dan de helft van de hele Turkse emigratie naar België die vooral tot stand kwam rond het provinciestedje Emirdag, dat vanaf de jaren '60 een centraal referentiepunt is geworden. Uit gesprekken met mensen die actief zijn in de migrantensector in Gent, blijkt dat het percentage Turken uit Emirdag op tachtig mag geschat worden.

De Turkse gemeenschap is aldus gekenmerkt door een sterke concentratie: kleine provinciesteden en dorpen leverden ondanks hun relatief kleine bevolkingsomvang het grootste deel van alle vertrekkers uit een streek of zelfs uit het land; hele families met kennissen en vrienden zijn soms samen verhuisd. Doordat zeer grote delen van een lokale gemeenschap die naar België kwamen zich hier ook in dezelfde streek vestigden, werden de gemeenschappen er gereconstrueerd. Deze 'getransplanteerde gemeenschappen' vormen zodoende een spiegelgemeenschap van deze in Turkije. Wil men van een specifieke migratiecultuur spreken, dan is die waarschijnlijk het best terug te vinden in de schoot van de getransplanteerde gemeenschappen. Het bekendste voorbeeld is het al eerder genoemde Emirdag. Uit dit stadje uit de Anatolische hoogvlakte en uit enkele omliggende dorpen komt een groep arbeiders die zich vooral in Gent en Brussel ging vestigen. Daar vormden ze een gemeenschap die tot op het niveau van de buurten en straten geconcentreerd leeft op een bijna homogene manier.

De opdeling in herkomstregio's is ook relevant vermits de streek van herkomst invloed heeft op de migratie-ervaring. Een immigrant uit Emirdag heeft doorgaans een totaal ander migratieverhaal dan een uit de grootstedelijke regio's rond Istanbul of Ankara. Turken uit Macedonië hebben dan weer een driedubbele migratie achter de rug en een heel ander verhaal. Om de migratie van deze laatsten te verklaren moeten we een heel stuk teruggaan in de tijd. Vóór WO II leefden in Macedonië orthodoxe christenen en moslims door elkaar. Tijdens het Ottomaanse Rijk waren veel Turken naar Joegoslavië uitgeweken. Vaak waren het rijke boeren met grote landerijen. Na WO II werden ze gedwongen terug te keren omdat de Joegoslavische regering de gronden van de Turken massaal opkocht; de gronden van de families die niet wensten terug te keren, werden onteigend. De opbrengst van de verkoop was net genoeg om een huis in Turkije te kopen; roerende goederen mochten de Turken wel meenemen. Het gevolg was een massale terugkeer van Joegoslavische Turken naar het land van hun

Turkse kinderen in Gent, jaren '70

ouders of grootouders. De emigratie naar Turkije werd evenwel bemoeilijkt door een regeling van de Turkse Staat waardoor inwijkelingen uit Macedonië eerst een tijd in Thracië moesten doorbrengen vooraleer ze een verblijfsvergunning kregen. De Turkse Staat voorzag nog andere maatregelen om de immigratie van Joegoslavische Turken in te perken:

“Op een bepaald moment is het goed gekomen tussen Turkije en Joegoslavië zodat diegenen die wilden vertrekken dat mochten. We hadden familie in Turkije. Mijn grootvader had een nichtje in Istanbul. Zij was eens naar ons gekomen als toerist voor dat wij naar België zijn gekomen. Ons kende ze niet meer maar ze herkende wel haar oom. Zij moest dan een borg tekenen dat ik zorg zou dragen voor mijn familie opdat ze niet ten laste zouden vallen van de staat. Dus mijn inkomen moest een garantie zijn om mijn familie te onderhouden. Zij heeft ons vervolgens uitgenodigd. Met die uitnodiging zijn we naar de Joegoslavische overheid gegaan. Daar moesten we kunnen bewijzen dat we Turks konden spreken. Toen heb ik met mijn vader in het Turks gepraat en dan was het in orde. Dan hebben ze voor ons de papieren in orde gemaakt en had heel onze familie een Turks paspoort. Toen moest ik niet meer naar het Joegoslavische leger omdat ik de Turkse nationaliteit had. We hebben toen onze meubelen verkocht en dan zijn we verhuisd naar Turkije. Mijn grootvader, mijn vader en moeder en hun zeven kinderen zijn dan naar Istanbul gegaan. De rest van de familie bleef achter in Joegoslavië.”

Voor de betrokkenen was dit een heel moeilijke situatie omdat ze op korte tijd alles moesten achterlaten en de families soms noodgedwongen uit elkaar vielen. In Joegoslavië waren welstellende Turkse boeren met uitgestrekte landerijen verplicht hun onroerende goederen te verkopen. De lokale bevolking profiteerde van die omstandigheden om hun vermogen tegen spotprijzen over te nemen. Met de verkoop van hun gronden konden de families in Thracië net in hun levensonderhoud voorzien. Eenmaal ze een verblijfsvergunning hadden trokken velen naar Istanbul waar ze werk vonden als arbeider. Andere Joegoslavische Turken beslisten om naar België te emigreren. Hun sociaal-economische achtergrond staat in schril contrast met deze van migranten uit andere gebieden in Turkije. Omdat ze al twee migraties achter de rug hadden, had hun migratie naar België van bij het begin een meer definitief karakter; ze wilden het economisch beter hebben, zonder te denken aan een snelle terugkeer.

De migranten uit Emirdag die naar Istanbul trokken waren daarentegen over het algemeen verarmde boeren op zoek naar een betere levenskwaliteit. Een deel van hen is ook rechtstreeks van Emirdag naar België geëmigreerd. De Turken uit de omgeving van Kars en de Zwarte Zee vormen weer een andere groep. Indien men dus veralgemeningen wil vermijden over de Turkse gemeenschap, is het essentieel om te expliciteren over welke Turkse migratie men het heeft.

Tenslotte kan men de Turkse migratie ook chronologisch indelen. De eerste migranten waren vaak stedelingen van middelbare leeftijd en met een zekere professionele vorming. Pas wanneer de migratie massale vormen ging aannemen strekte ze zich uit tot niet-gekwalificeerde arbeiders.

Een eerste ervaring in België

De reis werd meestal ondernomen per trein. Door de lange wachttijden voor kandidaat-migranten zijn veel Turken op eigen kracht naar België gekomen met alle sociale en economische gevolgen die daarmee gepaard gingen. De migranten werden ook onderworpen aan een strenge medische keuring voordat ze naar het buitenland konden vertrekken.

De meeste Turken in Gent kwamen als toerist. Informele kanalen bleken erg belangrijk om aan werk te geraken. Wie geen familie of vrienden had kon gebruik maken van 'ronselaars' of werd rechtstreeks aangesproken door de werkgever:

"Ik was alleen maar ik had een kennis in Koekelberg. Ik kreeg 2000 BEF van iemand om in een bepaalde fabriek te gaan werken. Die man kreeg ook 2000 BEF per man die hij naar de fabriek bracht. Dat was zo in die tijd. Er was veel werk toen. Uiteindelijk ben ik tewerkgesteld via vrienden van mij in Willebroek. Het was natuurlijk niet altijd zo dat je geld kreeg van een tussenpersoon om werk te aanvaarden, maar het kwam veel voor. Iemand die niemand kende kon zo aan werk geraken."

Het probleem met bovenvermelde gegevens is dat ze enkel een algemeen, beschrijvend beeld geven van de immigratie; een beeld dat onder welzijnswerkers en geïnteresseerden in migratiegeschiedenis al geruime tijd gekend is. Wat een immigratie daarentegen effectief betekende voor de betrokken respondenten, kan misschien het best worden aangetoond door hen zelf aan het woord te laten. Ali is 66 jaar en is in 1966 naar België gekomen. Hij is afkomstig uit Posof, een stad in Oost-Turkije, niet ver van de grens met Rusland. Al in 1963 was zijn oudste broer uit Turkije vertrokken om in Duitsland te gaan werken. Als jongste zoon van een gezin met drie kinderen had zijn vader hem verplicht om thuis te blijven werken:

"We hadden een café en we verdienden goed maar volgens mijn moeder verdiende ik niet genoeg. In 1966 ben ik dan naar België gekomen. Ik had nog steeds geen toelating van mijn vader gekregen. Ik heb dan een gouden armband van mijn moeder gestolen en ben van huis weggelopen, naar de meest nabije grote stad. Ik ben eerst naar mijn neef gegaan. Ik reisde toen te paard. Ik had een andere neef die in Zolder woonde en werkte. In Kars heb ik andere mensen ontmoet die ook naar het Westen wilden gaan. Ik ben dan meegereden met een vrachtwagen tot in Istanbul. Daar heb ik drie maanden gewoond en gewerkt. In Istanbul heb ik hulp van een Italiaan gekregen die me naar Milaan bracht. Ik mocht niet verder dan Milaan-met-mijn-reispas.-Ik was ook niet ingeschreven op een arbeidsbureau maar ik ben als toerist overgekomen. In Milaan ben ik tien dagen gebleven en dan ben ik teruggekomen naar Istanbul. De reis van Istanbul naar België duurde vijftien dagen. We reden met twee busjes. Er kwamen veertig mensen tegelijk over. Er was één persoon die alles regelde. Die man is ondertussen overleden. De afspraak was dat die man ons in Hasselt zou afzetten. Het was 1500 BEF de man. Ik had niet betaald want ik had geen geld. De meesten hadden ook maar 1000 BEF betaald. In Keulen werden we afgezet. Ik was toen met een andere vriend overgebleven. 's Nachts sliepen we in een hotel en overdag als de mensen gingen werken dan liepen we weg van 'huis' omdat er kuisvrouwen kwamen werken. We hadden schrik dat ze ons zouden verklikken. Overdag gingen we naar een bos om verder te slapen opdat niemand ons zou zien."

Van Keulen zijn we dan naar Hasselt gegaan. Daar zijn we vijf dagen gebleven. Vijf dagen later zijn we aangekomen in Gent."

Ali werkte na zijn aankomst gedurende vier jaar in België waar hij een Belgische vrouw leerde kennen. Zijn wettige vrouw en kinderen bleven achter in Turkije. Hij durfde niet meer teruggaan omdat hij bang was voor de reactie van zijn vader. Na vier jaar is hij teruggekeerd, nadat zijn vader was overleden:

"Ik kon niet naar Turkije gaan toen mijn vader nog leefde. Ze schreven ook niet naar mij want ze hadden mijn adres niet. Aan mijn vrouw en kinderen hadden ze verteld dat ik in België hertrouwd was en kinderen had. Toen ik hoorde dat mijn vader overleden was ben ik teruggekeerd. Ik was mijn gezin niet vergeten. Om de reis te betalen had ik 20.000 BEF van vrienden geleend. De mensen die mij in Kars hadden gezien, hadden mijn kinderen verwittigd dat ik zou komen. Ik had één of twee koffers mee. Toen ik in mijn geboortedorp aankwam werd ik ontvangen door mijn oom. De kinderen vroegen mij: 'Zullen we uw koffers nemen'. Ik zei tegen mijn neefjes dat ze ze mochten meenemen. Toen nam mijn oom mij bij mijn oor en zei: 'Kijk dit zijn jouw kinderen, niet jouw neven!' Toen ik dat hoorde begon ik te wenen."

Ali is nog één maand in Turkije gebleven en heeft dan zijn gezin meegenomen naar België.

'Gastarbeiders' op zoek naar werk

De meeste Turken die in Gent aankwamen, vonden werk in de textielindustrie en in de slachterijen of als kabellegger. De laatste jaren is er een sterke opleving van het 'ethnisch ondernemerschap'. Het algemene beeld is dat gastarbeiders voor weinig geld hard moesten werken. In de gesprekken die ik met Turken daarover had, kwam dit aspect echter niet zo sterk tot uiting. De meeste verwijzingen naar hun moeilijke werksituatie waren slechts terloops of kwamen ter sprake na lang doorvragen; de onzekere werksituatie waarin ze indertijd verkeerden werd echter wel sterk beklemtoond. Het is bekend dat de Turkse migranten zwaar en ongezond werk verrichtten. Soms werkten ze in onverwarmde ruimtes; wanneer ze thuiskwamen waren ze uitgeput. Hun rechten als arbeider inzake veiligheid en andere sociale voorzieningen werden onvoldoende gewaarborgd:

"We moesten de bilzen vernieuwen. Het was zeer zwaar werk. Slechte stukken moesten vervangen worden. Na een tijdje had ik een werkongeval. Een ijzeren balk was op mijn voeten terechtgekomen. Dat gebeurde op de negende dag dat ik bij de spoorwegen werkte. Het was redelijk ernstig. Ik heb ongeveer 12 dagen in het ziekenhuis gelegen en ben daarna nog een maand thuisgebleven. Ze hebben mij ook niet goed betaald. Ze hielden het geld achter dat ik normaal gezien moest krijgen omdat ik een arbeidsongeval had. Ze vroegen mij of dat ik kon bewijzen dat ik in Turkije in een suikerfabriek gewerkt had. Ik heb dan brieven geschreven naar de fabriek in Turkije. Met de papieren die ik opgestuurd kreeg kon ik bewijzen dat ik gewerkt had in Turkije. Bij de spoorwegen heb ik pijn in mijn been gekregen. Ik heb zeer hard

Turkse textielarbeidster, Gent, jaren '70 (foto Lieve Colruyt)

moeten werken. Het werk in de textiel fabriek was veel beter. Bij de spoorwegen heb ik ook pijn in mijn rug gekregen. Je moest veel werken en je werd niet goed betaald. In de textielindustrie moest je niet hard werken en werd je goed betaald. We waren kameraden van elkaar. We moesten allemaal werken. We wasten ons met een kleine emmer bij de spoorwegen. Eén emmer water voor verschillende personen. Na een hele dag in het stof gewerkt te hebben schepten we water met onze handen en wasten we ons. Toen we thuiskwamen moesten we ons nog eens wassen. Door het werk waren we zeer vuil.”

Op het gebied van huisvesting zien we een gelijkaardige situatie. Met de financiële situatie van de Turkse bevolking in Gent is het momenteel niet zo slecht gesteld, maar dat is niet altijd zo geweest. In de periode 1964-1974 was de toestand zelfs uitermate schrijnend: 38,6 procent van de Turkse gezinnen woonde in beluiken. De woningen waren vervuild, ongeplaveid, ongeverfd en doorgaans waren er enkel gemeenschappelijke toiletten met onvoldoende watervoorziening -en afvoer. De ruimte was te klein voor gezinnen met vijf of zes kinderen. 66 procent van de gezinnen betrok een huis met drie kamers, die in de meeste gevallen niet alle drie gebruikt konden worden omdat er in één van de kamers waterinfiltratie was en ze in de winter niet verwarmd kon worden. Door de slechte woonomstandigheden sliepen meer dan de helft van de Turkse gezinnen noodgedwongen in dezelfde kamer. Over het algemeen waren de bewoners dan ook niet tevreden met hun woning. Vergeten zijn ze deze situatie allicht niet. Vermoedelijk is dit een onderwerp waarover ze niet graag praten, althans die indruk werd gegeven. Slechts één persoon bevestigt de moeilijke woonsituatie van de Turkse migranten:

“Toen ik in Gent aankwam was ik zeer teleurgesteld. Ik had niet verwacht dat het zo erg zou zijn. Het toilet was buiten en we moesten het delen met andere huizen. De kakkerlakken kropen over de muren van het toilet. Er was één kamer en dat was de huiskamer. We hadden bijna geen stromend water voor het hele huis. Achter de deur was er een kraantje zonder gootsteen waar we water konden opvangen in een emmer. We sliepen met zijn allen op één kamer. Mijn moeder heeft dagenlang liggen schreien. We hebben daar ongeveer drie maand gewoond. Dan hebben we een huis gevonden met zes kamers. Er was een badkamer en een toilet.”

Ongewenste gasten of gewenste arbeiders?

Het moet gezegd dat de meeste respondenten vonden dat ze aanvankelijk zeer vriendelijk onthaald werden door de autochtone bevolking:

“Eerlijk gezegd waren de Belgen toen zeer gastvrij. We woonden toen op de boerenbuiten. We kenden oudere mensen. De eerste keer dat hij ons zag liep hij naar zijn vrouw en riep: ‘Alice, nen Turk’ (begint te lachen). Dan begon hij te vertellen over de kerk, zijn broer was pastoor. Hij vertelde ons over de, hoe noemen ze dat? [de eucharistieviering] Voor Amen ja. Bij het Amen sprak men dat men moest oppassen voor de Turken. Achteraf hebben we er veel mee gelachen. Dat was een zeer goede vriend van mij. Maar ik zeg het dat wij in die tijd succes hadden. De mensen waren wel vriendelijk op de buiten. We hebben een huis gehuurd, de mensen hebben ons goed geholpen. In het begin was het wel een beetje

vreemd want we waren vreemden, maar later werden we echt aanvaard. Iemand vroeg ons of wij geen goed adres kenden om naar toe te gaan in Turkije. Ik heb hem met zijn vrouw naar mijn familie in Istanbul gestuurd. Mijn broer heeft die mensen goed ontvangen. Toen ze terugkwamen is heel de gemeente naar ons gekomen en hebben ze aan iedereen verteld hoe gastvrij ze ontvangen waren. Van toen af konden we nog weinig verkeerd doen in dat dorp."

Stereotypering en discriminatie worden door hen niet ontkend. De negatieve beeldvorming over Turken is in hun ogen pas later ontstaan. De houding van de Belgen begon volgens hen te veranderen na 1974. Dit is ten dele te verklaren door economische factoren. Sommigen denken ook dat door het grote aantal vreemdelingen na 1974, de allochtonen maatschappelijk te zichtbaar werden. Anderen leggen de oorzaak bij de komst van de Turken uit Emirdag. Aangezien meer dan 80 procent van de Turkse bevolking in Gent afkomstig is uit Emirdag, zorgt dit voor specifieke spanningen binnen de Turkse gemeenschap. Turken uit Emirdag zijn afkomstig uit een plattelandsregio. Zij missen doorgaans de grootstedelijke achtergrond zoals de Joegoslavische Turken die eerst een tijdje in Istanbul hadden doorgebracht. Bovendien zijn ze minder geschoold dan de Turken uit de relatief welvarende streek rond de Zwarte Zee. Het feit dat er in Emirdag in de jaren '70 nog geen volwaardig middelbaar onderwijs was, is in dit verband tekenend. De mensen uit Emirdag blijken er andere gedachten op na houden dan grote delen migranten uit de rest van Turkije. Uit een fragment uit één van de interviews blijkt dat Emirdag hetzelfde betekent als 'oude' - lees conservatieve - gedachten:

B. *"Eén van mijn zonen woont in Oosterzele en is getrouwd met een Belgische."*

R. *"Had u daar moeilijkheden mee?"*

B. *"Nee, we zijn allemaal mensen. Dat zijn andere gedachten jongen. Dat zijn oude gedachten van oude mensen. Ik ben ook een Turk maar het hangt af van welke gedachten dat je hebt en waar je geboren bent. Er zijn mensen die denken dat het hun traditie is."*

R. *"Toch hoor je zo'n verhalen veel."*

B. *"Ja dat is waar. Maar men mengt vaak de godsdienst met politiek en dat is verkeerd. Kijk naar de situatie in Ierland, dat is geen godsdienst maar dat is politiek. Wat trek ik mij dat nu aan? Ik trek mij niet aan wat de mensen denken, als ze maar een goed karakter hebben. Moest je een oudere getroffen hebben van Emirdag, die zou een heel ander verhaal vertellen."*

Hierbij wil ik niet het populistische discours over migranten bijtreden, dat de Turkse gemeenschap voorstelt als intern verdeeld. Waar men moet van uitgaan is dat de Turkse gemeenschap zeer veelvormig is en dat het niet opgaat te spreken van een algemeen Turks migratiemodel. Dit werd meer dan eens benadrukt in de interviews.

Ook de Turken die oorspronkelijk afkomstig zijn uit Macedonië ondervinden hinder van stereotyperingen binnen de gemeenschap. In de ogen van andere Turken worden ze als minderwaardig beschouwd omdat ze niet in Turkije geboren zouden zijn:

"Mijn ouders zijn altijd beschouwd geworden als veemdelingen. In Turkije waren het Joegoslaven en hier werden zij beschouwd als Turken. Altijd waren er problemen. Stilaan zijn de Joegoslavische Turken ook naar het café beginnen gaan en is het langzaam aan verbeterd maar het heeft wel voor spanningen gezorgd."

In Joegoslavië waren ze vreemdelingen omdat het geen Joegoslaven waren. In Turkije waren het vreemdelingen omdat het geen echte Turken waren en in België zijn het vreemdelingen omdat het Turken zijn. Ze kunnen niet begrijpen dat we Turk zijn ook al komen we van Joegoslavië. Als je met hen naar de moskee gaat dan zien ze je niet staan. Ik ben niet verplicht om naar de moskee te gaan. Maar om contact te houden met hen moet ik naar de moskee gaan anders zien ze mij toch niet staan omdat wij geen contact hadden met elkaar in Turkije. Dat is de oorzaak waarom wij geen contact hebben met elkaar omdat wij anders gericht zijn. Zij komen van een dorp dat amper ontwikkeld was. Ze leefden echt in grotten. Terwijl mijn ouders van een wereldstad komen. Het verschil ligt hem daar. Terwijl zij dan mijn ouders zien als Joegoslaven, dat geeft ook wrijvingen. Met de mensen die van Emirdag komen hebben mijn ouders geen moeilijkheden. Enfin, zij hebben geen moeilijkheden met hen, maar de mensen van Emirdag hebben moeilijkheden met hen want ze zoeken geen contact".

Opkomst en groei van een migrantensector

België noch Gent waren voorbereid op de Turkse immigratie. De gastarbeiders en hun gezinnen raakten in een probleemsituatie. Hoewel de immigratie al in 1964 was gestart, was er vóór 1975 geen officiële hulpverlening. In Gent waren wel al een aantal personen - op individuele basis - daarmee bezig; de eerste hulpinitiatieven ontstonden in de privé-sector. Toen de gemeentelijke overheid aandacht begon te besteden aan de hulpverlening aan migranten was het terrein al door kleinschalige particuliere initiatieven geëffend.

Het verenigingsleven van de migranten was in het begin geënt op de eigen cultuur, religie en traditie. Vervolgens zijn de verenigingen hun positie binnen de Vlaamse samenleving gaan bevestigen. De nadruk die aanvankelijk op de godsdienstbeleving lag, lag nu meer op de socio-culturele activiteiten. De Turken hebben in vergelijking met andere nationaliteiten in Vlaanderen een sterk verenigingsleven uitgebouwd. De meeste Turkse verenigingen in Gent zijn ontstaan uit sportbewegingen. Belangrijk is dat ze vanaf het begin aan een levensbeschouwing gekoppeld waren. Het Lokaal Integratiecentrum Gent-Zuid of 'Demokratik Halk Kültür Derneği' (DHKD) waaruit later de Federatie van Vooruitstrevende Turkse Bewegingen of 'Çagdas Dernekler Federasyonu' (CDF) is ontstaan, was een progressieve vereniging van 'linkse' Turken. Later werd er een 'rechtse' federatie in het leven geroepen: de Federatie van Zelforganisaties Vlaanderen (FZOV). De Stad Gent stond aanvankelijk wantrouwig tegenover het rechtse karakter van de FZOV. De FZOV wou zich op haar beurt zo onafhankelijk mogelijk opstellen en een grotere achterban dan het CDF vertegenwoordigen.

De meeste Turken reageren echter erg terughoudend op politieke vragen. Hun verleden in Turkije zal aan die voorzichtigheid wellicht niet vreemd zijn. Ze erkennen dat de institutionalisering van de migrantensector verlopen is via ideologische en politieke strekkingen, maar zijn tegen een Turkse zuilvorming. In hun argumenten schuilt

In de periode 1964-1974 woonde bijna 40% van de Turkse gezinnen in beluiken.

een grote participatiegedachte ten opzichte van de Belgische samenleving. De Gentse migrantensector heeft ook banden met de plaatselijke levensbeschouwelijke stromingen. De migranten zochten contact met de verschillende ziekenkassen, onder andere met de Christelijke Mutualiteiten (CM). Vermits de CM in Gent sterk vertegenwoordigd was en ook de christelijke vakbond, het ACV, niet ver van de CM verwijderd was, ontmoetten veel Turken mekaar op die plaatsen. Daarenboven had het ACV Turken aangesteld om de dienstverlening te vergemakkelijken en het vertrouwen te vergroten. Vanuit de CM en het ACV werd bijvoorbeeld de vraag naar een geschikte locatie voor een gebedsruimte goed aanvoeld; de christelijke zuil bood een pand aan. Zodoende werd de huur van het gebouw waar de eerste moskee was gevestigd betaald door een katholieke vereniging. Volgens Maurice Marechal, werknemer bij de Stedelijke Integratiedienst, was er in elke politieke partij wel iemand om de migranten te helpen. Belangrijk is echter dat er heel wat hulp werd aangeboden via de ziekenkassen. Op de Vrijdagmarkt, niet ver van de Sleepstraat waar de eerste Turken zich hoofdzakelijk vestigden, waren zowel het ACV als het ABVV en Bond Moyson gevestigd. Dat waren ook de eerste overheidsinstellingen waarmee de migranten buiten hun werkkuren in contact kwamen, en van daaruit kwam dan ook de vraag hoe men die mensen kon helpen. Dit is een belangrijke vaststelling, aangezien deze situatie vanaf het prille begin de migrantenwerking verdeelde over levensbeschouwelijke stromingen. De 'progressieve' verenigingen vonden aansluiting bij de SP, die gebouwen ter beschikking heeft gesteld van het DHKD. Wat de religieuze contacten betreft, de allereerste initiatieven kwamen van het ACV; niet onbelangrijk vermits de islam bij de meeste geïnterviewden een centrale plaats in hun leven inneemt. De godsdienst vormt nog steeds een sterk bindmiddel tussen de heterogene groepen van de Turkse gemeenschap.

Het belang van de islam

“Wat het geloof betreft denk ik dat Turken nog meer aan het geloof zijn gehecht in België dan in het land van herkomst. Dat zie ik bijvoorbeeld aan de opkomst bij de lezingen. Als ik 40 mensen uitnodig voor een koranlezing dan heb ik er zeker 60. Dan moet ik nog zeer veel borden bijzetten. De mensen willen samen zijn. Het geloof is daar een sterk middel voor, om elkaar aan te raken om samen te knielen en te bidden. Ik heb een heel groot verschil gemerkt met ginder en hier. Hier kunnen op 50 mensen zeker 40 of 45 mensen uit de koran lezen, terwijl het er in Turkije maar een stuk of 10 waren.”

De islam werd in België pas maatschappelijk zichtbaar eind jaren '70. In Gent werd de eerste mogelijkheid tot islamitische geloofsbelijdenis aangeboden vanuit christelijke hoek. Een pastoor van het Rabot reserveerde een deel van zijn kerk voor de moslims, zodat ze gezamenlijk het vrijdaggebed konden houden. Het eerste gebedshuis lag niet ver van het huidige Theater Tinnepot. Het was een voormalige bibliotheek die in 1975 werd omgevormd tot gebedshuis. De Turkse gemeenschap huurde het pand voor on-

geveer 1000 BEF per maand, maar in feite werd de huur betaald door een katholieke vereniging. In het begin ging er zeer veel volk naartoe; na twee of drie jaar was het gebedshuis te klein geworden en begon men uit te kijken naar een andere locatie. Na de preek van de imam op vrijdag werd er telkens een collecte gehouden om een pand te kunnen kopen. In 1978 kocht de Turkse gemeenschap van Gent het gebouw van een oud slachthuis aan de Kazemattenstraat. De aankoopssom van 1.500.000 BEF werd bijeengebracht door de gelovigen. Later werd voor de moskee een vzw opgericht. De vzw bestaat nog altijd officieel onder de naam Turkse Culturele Islamitische Vereniging, maar de buurtbewoners spreken van de Grote Moskee. Die naam prijkt sinds begin januari 1993 boven de ingangspoort en onderscheidt de moskee van de huidige vier andere Turkse en de twee Marokkaanse moskeeën in het Gentse.

In 1982 werd de Grote Moskee overgedragen aan het Turkse Directoraat van Godsdienszaken of 'Diyanet Isleri Baskanlegi' (Diyanet). Volgens Bayran Tapmaz, de huidige voorzitter van de Grote Moskee moest dat, omdat ze anders geen imams meer kregen. Over de huidige invloed van Diyanet lopen de meningen sterk uiteen. Het dagelijkse beheer van de moskee is helemaal in handen van de vzw, maar Diyanet is eigenaar van het pand, stelt de imams aan en betaalt ze voor een periode van zes jaar. Het eigenaarschap moet niet zozeer gezien worden als een controle, maar meer als een soort borg. Vroeger was er sprake van dat indien de Turken uit het land gezet werden, de gronden via een officiële instantie, in dit geval Diyanet, konden gerecupereerd worden. Het was een garantie indien er ooit iets mocht gebeuren.

De organisatie van de Turkse gemeenschap werd voor een groot deel door de islam bepaald maar zonder dat Diyanet hierin een belangrijke rol heeft gespeeld, alhoewel doorgaans het tegendeel aangenomen wordt. Voor Gent weten we echter dat de eerste en tevens de grootste moskee gebouwd is zonder bemiddeling van Diyanet, dat trouwens pas ten vroegste in 1982 in Gent op het toneel is verschenen.

In tegenstelling tot de islam die al eind jaren '70 in Gent zichtbaar werd, dateren de meeste Turkse bakkers en slagerijen pas van de laatste tien jaar. Het huidige beeld, in wijken als het Sluizeken en Ledeberg, van een florissant Turks ondernemerschap, is van recente oorsprong.

Een droomhuis in het Turkse verleden?

Ondanks het feit dat veel Turken al veel langer in België wonen dan ooit in Turkije, blijft Turkije in veel opzichten ontzettend belangrijk. De meeste Turken volgen sinds er satellietzenders zijn de situatie in Turkije op de voet:

"Wij kijken naar Turkse tv-programma's omdat we zo ons heimvee naar Turkije een beetje kunnen vergeten. We gaan elk jaar naar Turkije op reis. We vertrekken in juli en we komen terug in september of in oktober. We gaan op reis om onze familieleden te bezoeken en om de sfeer van Turkije terug op te

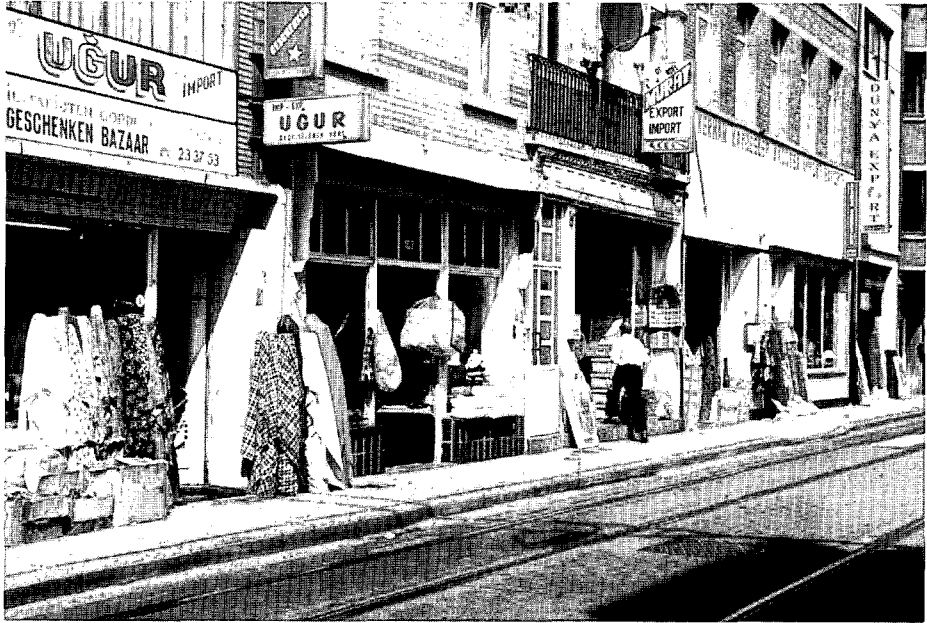
snuiven. We voelen ons wel vervreemd omdat zeer veel vrienden van ons al gestorven zijn. We zouden graag teruggaan maar dan zouden we onze kinderen te hard missen."

Maar de vraag naar islamitische begraafplaatsen in Gent wijst op de affectieve band met België. Het Stadsbestuur van Gent wijst echter tot op heden de aanvragen voor islamitische begraafplaatsen af wat voor ongenoegen zorgt bij de Turkse gemeenschap. Alhoewel, enerzijds wil men in Turkije in het geboortedorp begraven worden bij de overleden familieleden, anderzijds wil men zijn kinderen ook de mogelijkheid geven om het ouderlijk graf te bezoeken. Die tweestrijd is tekenend voor de situatie van de eerste generatie Turken: ze hebben teveel banden met het herkomstland om er volledig mee te breken, door het lange verblijf en de kinderen zijn ze ook gebonden aan de situatie in België. Een definitieve terugkeer naar Turkije wordt daardoor steeds onwaarschijnlijker.

Turkse nationale feestdagen worden hier bijna niet meer gevierd en als dat wel het geval is wordt nog nauwelijks stilgestaan bij de oorsprong van de feesten. De emotionele band met Turkije is nog sterk, maar heeft stilaan een symbolische invulling gekregen. Oudere Turken verwijzen ook niet naar het huidige Turkije, maar naar het land op het moment van hun emigratie. Het geïdealiseerde Turkije stemt minder en minder met de werkelijkheid overeen. Tijdens hun vakanties voelen ze dat ze vervreemd zijn van het Turkije dat ze dertig jaar geleden hebben achtergelaten. Daar komt nog bij dat voor velen de band met de achterblijvers verzuurd is:

"De mensen in Turkije zelf zijn ook sterk verwesterd. Vaak zien de mensen die naar hier gekomen zijn dat niet en houden ze vast aan de gedachte die ze vroeger van Turkije hadden. Mijn broer is naar België gekomen in 1970. Hij leeft nog steeds met de gedachte aan Turkije van 1970. Veel mensen (en ik niet alleen) van de eerste generatie zijn bang dat ze hun cultuur aan het verliezen zijn. Maar intussen is in Turkije veel in hun dorp veranderd en ook hier is het veranderd waardoor ze niet meer meelevens met hun tijd. Daarom kunnen ze soms moeilijk integreren. Misschien gebeurt er iets onbewust met ons in België, ik weet het niet. Vroeger kon ik niet meer dan één keer per jaar naar Turkije gaan omwille van mijn werk. Het is wel eens gebeurd dat ik met nieuwjaar ging, maar dat is maar één keer gebeurd. In de jaren '80 heb ik mijn kinderen eens meegenomen naar ons vorig huis in Macedonië, maar daar was niet veel meer van over. De meeste huizen waren afgebroken. Ik mis wel de warmte van vroeger. Hier in Macedonië is er zoveel egoïsme en afstand van elkaar terwijl het vroeger veel meer vriendschappelijk was. Toen we vroeger teruggingen namen we bijna een halve auto vol met cadeautjes mee maar nu doen we dat niet meer. Je krijgt ook niets terug. Niet materieel, maar op het gebied van respect en liefde. We zijn zodanig vervreemd van onze eigen familie dat het contact zeer moeilijk is geworden. De mensen zijn zeer hebzuchtig geworden, een kleinigheidje was al genoeg. Nu hechten ze veel meer belang aan het geld, aan het materiële. Het moet veel kosten, het moet mooi zijn en het moet van een merk zijn."

De eerste generatie Turken verkeert in een ambivalente situatie: schuldgevoelens over de migratie en enthousiasme over de uitdaging om de oude wereld te verlaten en een

*De laatste jaren is er een enorme bloei in het etnisch ondernemerschap
(foto Nathalie De Meester)*

nieuwe te ontdekken wisselen elkaar af. De relatie met vrienden in Turkije voedt deze tweestrijd. Door hun permanente aanwezigheid in België neemt ook de verwevenheid met de plaatselijke omgeving toe.

Hoewel dat ook weer niet moet veralgemeend worden. Informele en spontane contacten tussen autochtone en allochtone buren lijken ons eerder uitzonderlijk. Veel eerste-generatie-Turken spreken daar ook onvoldoende Nederlands voor. Door het feit dat de meeste Turken in Gent binnen de negentiende-eeuwse stadsgordel wonen, komen ze slechts in aanraking met een specifiek segment van de Gentse bevolking. Als er al persoonlijke contacten zijn dan is dat vaak incidenteel:

“De meeste Turken hebben slechts contact met een onderklasse van de Belgische maatschappij. Zij gaan bijvoorbeeld naar concentratiescholen en daar leggen zij hun contacten. Op de beroepsscholen leggen zij contact met elkaar. Er zijn drie traditionele sectoren voor de Turken in Gent. Dat zijn: werken in de vleesverwerkende sector, in de textielindustrie of als kabellegger. Alle contacten die zij hebben zijn dus met een zeer beperkt deel van de Vlaamse bevolking. Zij hebben nooit contact gelegd met gecultiveerde Vlaamse mensen. In feite hebben zij een verkeerd beeld van de Belgische samenleving omdat ze alleen met een kleine minderheid in contact komen.”

Contacten tussen buren uit verschillende leefgemeenschappen beperken zich tot beleefdheidsformules en occasionele behulpzaamheid. Autochtonen en allochtonen leven eerder naast dan met elkaar, interculturele contacten zijn er eventueel in de publieke sfeer, de privé-sfeer wordt vaak afgeschermd. Als er al sprake is van informele contacten zijn er nog de culturele verschillen die overbrugd moeten worden:

“Mijn buren vragen me: ‘Wat drinkt u’. Ik drink water. Na een tijdje zijn ze een beetje dronken en plezierig, maar ik onthoud me. Als ik een grapje maak verstaan zij me niet en omgekeerd. Onze grappen verschillen van elkaar. Zij eten voedsel dat ik niet mag eten. Ik voel altijd een grens maar voor onze kinderen is het goed dat zij hier opgroeien. Zij hebben meer mogelijkheden dan wij. Natuurlijk kan je niet zeggen dat ze hun Turkse cultuur moeten vergeten en de Belgische aannemen.”

Hoewel de meeste respondenten een goede verstandhouding met hun omgeving hebben, worden ze vaak geconfronteerd met een contradictie tussen woord en daad. Anders gezegd, het woord kan de ervaring van de dagelijkse intermenselijke omgang niet vervangen, en daar moet het toch allemaal beginnen:

“Ik ben altijd samen in de zomer met mijn buren. We eten samen. We praten uren in de tuin. Als ik naar Turkije ga neem ik veel cadeautjes mee. Ik geef mijn huissleutel aan mijn buurman en daardoor voelt hij dat ik hem vertrouw. Ik zeg altijd aan de Turken dat ze iets aan de Belgen moeten geven wanneer het Suikerfeest is. Ik zeg hen dat ze moeten vertellen wat voor feesten ze houden. Ik raad hen aan om eens een Belgisch jongetje mee naar Turkije mee te nemen. Opdat de jongen aan zijn ouders kan vertellen hoe het was in Turkije. Ze moeten elkaar leren kennen.”

Dit artikel is gebaseerd op de licentiaatsverhandeling van R. MERTENS: *Minder-heden of beter verleden. Turkse migratie in eigen beeldvorming. Het herinneringslandschap van een lokale gemeenschap te Gent*, RUG, 2000.